

Tudom, hogy él az én Megváltóm

Jób küzdelme Istennel, Istenért

Jób könyve 19. fejezetének 23–26 verseivel hasonló a helyzet, mint a 16. zsoltárral – Jeromos már a Vulgáta fordításában értelmezte; a feltámadásra vonatkozó pontos jelentést adva neki. És bár Luther alapvetően az ősi szövegből történő fordítás mellett kardoskodott, ehelyütt mégis megtartotta Jeromos kifejezett fordítási tévedését. A Luther-Biblia újabb kiadásai mindenestre már javított szöveggel látnak napvilágot, Luther eredeti, hibás fordítása csak lábjegyzetben olvasható.

Mi hát ennek a résznek a tulajdonképpeni mondanivalója? Kérdésünkre választ csak úgy találhatunk, ha azt e – világirodalmilag is méltán nagyra tartott – költemény egészének összefüggésében keressük. Jób lényegében rövid története, amelynek a Faust-legendához hasonlóan létezhetett egy eredeti magja, csak keretet szolgáltat ahhoz a drámai próbálkozáshoz, amit e hihetetlen sors hittel való „elfogadása” jelent. Jóbnek nem nyújt segítséget a barátaival folytatott beszélgetés, sőt ezek miatt méginkább sarokba szorítva érzi magát. Úgy tűnik, mintha szenvedése áthatolhatatlan falként meredne közte és Isten, közte és az emberek között, mintha minden ellene esküdött volna. Tisztán emberi szemmel nézve nincs már mire várnia, csak a halálra, de az sem ígér gyógyírt legnagyobb kínjára. Mert ahhoz, hogy – miként mondani szoktuk – a szenvedő ember számára a halál megváltás legyen, még megválaszolatlan marad a szenvedés értelmét firtató kérdés, és az, hogy a hit miként egyeztetheti össze az isteni igazságossággal. Tulajdonképpen ez a kérdés a témája költeményünknek, miként ez az oka annak is, hogy ez a műalkotás helyet kapott a Bibliában.

Jób tehát lépésről lépésre tapogatózik afelé, ami igazolásául szolgálna, még akkor is, ha előbb elpusztítaná az értelmetlen kór. Jób ugyanúgy hadakozik egy ilyen halál értelmetlenségével, mint a rázúduló szenvedések kínjával. Már az egész 14. fejezet erről szól. Szinte a saját bőrünkön érezzük, személyesen átéljük Jób birkózását, ahogy megragad egy-egy gondolatot, és úgy kapaszkodik belé, mint egy életmentő szalmaszálba, hogy azután mégis kénytelen legyen elvetni azt. E ponton a könyv fölülmúlja a költészetet. Költői formában szembesít bennünket a kezdődő individualizálódás korának vallásos küzdelmével, hogy az emberi szenvedés értelmére valamiféle választ találjon. „...Az ember nem marad meg” (14,2), „határt szabtal neki, amit nem léphet át” (14,5) – olvashatjuk az evilági gondolkodás hagyományos stílusában. Ez a megfontolások kiindulópontja. Azután egyszer csak, mint már a 13,21-ben is, Jób Isten szemébe vágja: „akkor ne nézz rá, hagyd inkább magára, amíg le nem tölti idejét a szolgálta” (14,6). De Istennek e kétségbeesett elutasításánál – „Akkor legalább hagyj békén, kímélj meg attól, hogy kínjaim közepette még hinnem is kelljen” – mégsem képes megmaradni. Így a reménységre vonatkozó gondolatok kezdenek szárba szökkenni: a kivágott fa is kihajt, kizöldül. (7–9 versek) De mit használ ez az embernek,

aki „meghal, lehanyatlik”? (10. vers) Nem fog felébredni, álmából nem kelti fel senki (12. vers). Amennyiben itt a feltámadás lehetősége vonatik kétségbe, annyiban kiderül az is, hogy ez a lehetőség, ez a gondolat jelen van, foglalkoztatja a szerzőt. Mégha Jób hite nem képes is odáig fölemelkedni, kétségbeesett küzdelmében Istenel, Istenért most mégis valami eddig meg nem fogalmazott reménynek ad hangot. Valóban úgy van-e, ahogyan a 7–8. versekben állította, hogy Isten nem látja majd őt, ha már meghalt? Az a konfliktus, hogy vagy igazságtalannak kénytelen tartani az Istent, vagy kénytelen a halál küszöbét átlépni vele, egyre inkább az utóbbi lehetőség irányába sodorja a szenvedélyesen kérdező Jóbot. „Bárcsak elrejténél a holtak hazájában, ott rejtegetnél haragod elmúltáig! Kiszabnád időmet, azután újra gondolnál rám.” (13. vers) Nem az a fontos Jób számára, hogy szemére vesse Istennek haragvását, hanem az Isten gyermekének az Ószövetségben oly gyakran hangoztatott előjoga, hogy újra elfogadott, szeretett lény lehessen. Hiszen bizonyára rá is kell vonatkoznia az ígérek: „Nem perel mindvégig, nem tart haragja örökké”. (103. zsoltár, 9) Jób szaván fogja Istent: Lehetetlenség, hogy ez az ige egyszerűen érvényét veszítse, ha valaki meghal. Így jut el ahhoz a hallatlanul merész gondolathoz, hogy akkor hát adjon neki Isten a holtak birodalmában haragja elől egy rejtkehelyet, szabja meg, hogy dühének elszállásáig mennyi időt kell Jóbnek ott töltenie, és azután fogadja őt ismét magához. Meg kell értenünk: Jób Istenbe vetett hitéért küzd. Soha nem lépi át az ennek a hitnek szabott határt azzal, hogy valami, vagy valaki másba vetné reményét, mint Istenbe. De hirtelen ötletére még nem képes vigasztalozó bizalmat, reménységet építeni. Ez az ötlet is csak egy a sok közül ide-oda tapogatózó gondolatainak sűrűjében. „Ha meghal a férfiú, életre tud-e kelni?” (14. vers) De ahogy a kétségbeesett ember sem képes a remény szalmaszálát kiengedni a kezéből, (valós, életközeli!) holott felismeri szalmaszál mivoltát, úgy Jób is tovább szövegeti ígéretes-ígéretes gondolatát: „Ha így lenne, akkor.” (14,b vers) Ha úgy lenne, hogy Isten a holtat, a tőle elszakadtat ismét szólítaná, ha ez megtörténne, egyszerűen azért, mert Isten mindenható, mert semmi sem akadályozhatná meg abban, hogy ezt tegye, ha meg akarja tenni, ha Isten meghallgatná egy – a halál torkában vergődő – kétségbeesett ember könyörgését, akkor szólításával az új élet választ adná a halott ajkára. Milyen bensőségesen fokozza az a tudat Jób reménységét, hogy ő Isten kezének alkotása, szeretett teremtménye! (14,5) De egyelőre még erősebbek az amellett szóló érvek, hogy ez nem fog megtörténni. A valóság megtámadja a gyöngén csírázni kezdő hitet, és földresújtja: De most még. (16. vers) Ahit ismételten Istennek a természetben megnyilvánuló mindenhatóságába kapaszkodik. „Még a hegy is szétomlik, ha ledől, és a kőszikla is elmozdul helyéről. Aköveket is lekoptatja a víz, a föld porát is elsodorja az ár. Így pusztítod el a halandó reménységét.” (18-19 vers) Kinek van, ha saját magáról van szó, „hegyeket elmozdító hite”? Így hát Jóbnek ez a kétségbeesett kitorése válasz nélkül marad. De nem feledheti már azt a sejtelmet, ami itt földerengett előtte.

A fejezet befejezését mindenesetre egy kicsit másképp is lehet fordítani, és ezáltal bizonyos verseket épp fordítva értelmezni, ami nem változtatja meg az egésznek az értelmét, de máshová helyezi a hangsúlyt. Ne ijedjünk meg ettől! Az Ószövetségi költészetben sem ismeretlen az elidegenítés és a rejtőzködés effektusa, amivel a modern líra is oly szívesen él. Egyébként néha megdöbbentő az ószövetségi költészet rokonsága a modern poézissal. Így természetzerűleg lehetetlen az egészen szószerinti fordítás. Lényege szerint minden fordítás már valamelyes értelmezés is. Arthur Weiser így fordítja a 16–19 verseket. „Ha akkor megszámlálnád lépteimet, nem tartanád számon vétkeimet.” (Ez a Luther részéről kérdésként értelmezett mondat most kijelentés. Mindkét értelmezés lehetséges, mivel a héber írás nem ismeri a

mondat végi jeleket.) „Zacskóban volna lepecsételve minden vétkem, és eltörölnéd bűneimet. Még a hegy is szétomlik, ha ledől, és a kőszikla is elmozdul helyéről. A köveket lekoptatja a víz, a föld porát is elsodorja az ár. Így pusztítod el a halandó reménységét.” Jób tehát a 16–17 versekben még boldogságos álmát szövögeti, a 18–19 versek pedig ennek a reménynek – a kegyetlen valóság általi – könyörtelen elsodrását bemutató képek. A 19/b vers teljes csalódottságában már Isten működését látja abban, hogy meggátolja az ember ilyen reményekbe való menekülését.

Jób hite mégsem fogy el, továbbra is küzd Isten igazságosságának beigazolódásáért. A 16,18-ban azt az óhaját mondja ki, hogy Istenhez szóló „segélykiáltása/üvöltése” ne némuljon el akkor se, ha meghal. Tartalmilag erről szól a 19,23–24 is, miszerint Jób szeretné a szavait lejegyeztetni, ólomba metszve, vagy kőbe vésvé megörökíttetni, hogy ezekkel még halála után is válaszra bírja az Istent. A 16,19 vers az első kísérlet ennek az aggodalomnak az ószövetségi hitbizonyosság általi elcsitítására: „Most is van tanúm a mennyben.” Bármilyen történések is, ez mindig fogódzója marad a hitnek. Erre a hitbéli bizonyosságra támaszkodva (17,3–4) dacol mind szörnyű sorsával, mind pedig barátainak minden megértést nélkülöző szavaival. Ebben a hitbizonyosságban gyökerezik a 19,25 helyesen értelmezett verse, amivel végre foglalkozhatunk. Mert az, amit a 16,19 a *tanú* szóval, a 17,3 a *kezes* szóval adott vissza, azt itt *megváltónak* nevezi az Írás. Ne zavarjon bennünket, ha számunkra egy természetesen Jézus által megszentelt és kizárólag vallásilag értelmezhető szónak a nyelvi gyökereit kezdjük el kutatni. Legfeljebb az történhet, hogy ettől kezdve mélyebben megértjük a szót, mégha egy ilyen vizsgálódás nagyon racionális vállalkozásnak tűnik is. Mint megannyi, később csak vallásos használatra lefoglalt szó, az *goel* héber szó, amit Luther *Megváltónak* fordított, a jogi nyelvből származik. Az ószövetségi törvényben a megfelelő ige, a *gaal = váltani* azt az egész tulajdonjogban annyira fontos funkcióit jelöli, amely az elszegényedett férfit arra képesíti, hogy földbirtokát – ami Isten Ígéréteinek Földjén, és így Isten népén belül is örökrésze és ezáltal a vallási életre is hatással van – újra megválthassa. (IV. Mózes, 25,14) Ha ezt az ő helyében legközelebbi rokona teszi meg, akkor ezt *goel*-nek nevezik (IV. Mózes 25,25). Hasonlóképpen *goel*-nek nevezték aztán azt a fivért is, aki Mózes törvénye (V. Mózes 25,5-6) értelmében házast, de örökös nélkül meghalt fivérének „nevet” kellett, hogy „támasszon”, amennyiben özvegyének az ún. levirátusi házasság kötelékében fiút nemz, így váltva meg őt a nemzetség kihalásának átkától. Rúth könyve, amely gyakorta használja ezt a szót, ugyanakkor tanúsítja azt is, hogy fivér híján ez a funkció a legközelebbi, vagy a másodfokú rokonra is átszármazhatott. Luther itt (Ruth 2,20; 3,9; 4,1-8) a *goel* szót örökösnek fordította, mivel ez Ruthot férjének hátrahagyott vagyonával együtt mintegy megörökli. Ennek megfelelően a *gaal* ige fordítása itt megörökölni lett. Ebből nem tűnik ki eléggé, hogy itt tényleg a tulajdonos nélküli föld megváltásáról volt szó, ami, miképp a 4,5-ből is kiderül, épp azáltal valósult meg, hogy a föld átvevője egyúttal az özvegy Ruthot is feleségül kellett, hogy vegye és vele a megholt férjnek „nevet” kellett „támasztania”.

A Példabeszédek Könyvének 23,10-11 versei figyelmeztetik a védtelen árvák jogainak eltipróit, hogy azoknak, akiknek tulajdonuk védelmében nincsen *goel*-jük ezen a földön, maga az Isten a hatalmas *goel*-jük, ügyvivőjük és szószólójuk. Ézsaiás 41,14 magát Istent nevezi Izrael Megváltójának, az ellenségtől, és így a félelemtől való megszabadítónak is. Ő fogja, a szó régi, jogi értelmezésének megfelelően, kiváltani Izraelt az őt fogvatartó erős ellenség – a babilóniaiak – hatalmának túlerejéből. (Ézsaiás 43,14; 44,6; 44,24; 47,4; 48,17; 49,7; 49,26; 54,5; 60,16) Ha Ézsaiás 63,16 azt mondja hogy a „*Megváltó*” ősidők óta Isten neve, akkor bizonyára az egyiptomi elnyomás alóli megváltás alapvető üdvtörténeti eseménye lebeg a szeme előtt, a rabszolgaságból való kiváltás kifejezett cselekedete.

Azt, hogy a *goel* a jogi nyelvezetben egy erkölcsi vétség alóli megváltót is jelenthetett, tanúsítja a IV. Mózes 5,8, ahol azt, aki ellen valaki vétkezett és aki a jóvátételi összeg elfogadása ellenében megválthat a bűn alól, *goel*-nek hívják, amit Luther az „akit ki kellene fizetni”-vel fordít. Végül Sámuel 2. Könyvének 14. fejezetében (11. vers) *goel*nek hívják a vérbosszú végrehajtóját is, aki kiváltja fivérért az erőszakos halál átka alól, a régi időkben még szószerint értelmezett primitív jogi tétel szerint: „Szemet szemért, fogat fogért.”

Ha tehát a Jób Könyve 19,25 versében és a 19. zsoltár 15. versében Istent *Goel*-nek, *Megváltó*-nak nevezik, akkor ez már összefüggést mutat az utóbbi szentírási hely bocsánatért folyamodó kérésével, mutatja, hogy itt is a *goeli*, bűntől megváltó funkcióról van szó, amit persze Isten egészen más módon gyakorol, mint az ember a jog jóvátételi eljárásában. Egyébként a szónak a bűnnel való kapcsolatára utal Ézsaiás egyik szóhasználata is. (Ézsaiás 59,20) Jób esetében különös mélységet kap ez a szó, hiszen Jóbot a lét összes nyomorúsága alóli megváltás foglalkoztatja, a megváltás attól a kínzó kérdéstől, hogy mi lesz annak visszafogadásával, akinek sejtelve sincs róla, hogy miért taszította el az Isten, és aki ebbe a szóba kapaszkodva szenvedélyesen ragaszkodik ahhoz, hogy – mégha személyesen bele kell is hálnia és áthatolhatatlan sötétség nyeli is majd el – Isten él, és ez az Isten nem foszthatja meg örökre őt az általa megváltástól. Ezért nem lehet a halálé az utolsó szó, ami Jóbot a porba téríti vissza, hanem még e szétporladás után is talál az Isten kivezető utat, hogy Ő maradjon az „Utolsó”, az utolsó, aki kimondja a végérvényes, utolsó szót Jób fölött. Könnyen előfordulhat, hogy itt a *goel* ősi, vérbosszuló „keresztapa” jelentése szerepelt. Ez azt jelentené, hogy Isten a Jóbbal folytatott jogi ügyletben maga ellen is fellépne, mint a megváltatlanul meghalt ember megbosszulója. Lényeges, hogy felismerjük: Az áttörésnek ez az útja nem egy jámbor ember végső soron önző kívánságából indul ki, miszerint szeretné, ha az élete nem érne véget. Jób egyetlen szavával sem kérdőjelezi meg azt az isteni rendet, amely életének áthághatatlan határt szabott; nem kíván örök életet. Számára csak az a fontos, hogy hihesse, Isten igazságos és hűséges saját ígéreteihez és ezt a végső igazságszolgáltatásban majd nyilvánvalóvá is teszi. Hitbéli harca ennyiben teljességgel ótestamentumi, mégha ugyanakkor nagyon személyes is, beletartozik Izrael népének és nagy prófétáinak a hitért folytatott küzdelmeibe. Így kerülhet sor arra a paradox kijelentésre, hogy hús nélkül is, azaz haló porában is, anélkül, hogy hinni merne a feltámadásban, „látni” fogja Istent, az őt végül is igazoló Istent (19,26-27). Nem szabad feloldanunk ezt a paradoxont, nem kell megpróbálnunk teljességgel érthetővé tenni azt, hiszen éppen paradoxon mivoltában tárja eléink azt az egyetlen utat, amelyen az Ószövetség jámbora járván, a hit hasonlíthatatlan merészségével képes volt fölülmúlni, legyőzni értelmét vesztett élete kínzó nyomorúságát, aminek a halállal maga Isten szabta meg határát.

Az, amivel Jób erejét megfeszítve bírkózik és aminek minket, elgondolkodó olvasókat is részeseivé tesz, az a 49. zsoltár 16. versében mint a hit szilárd bizonyossága merül fel, anélkül, hogy messzemenő indoklás követné; „Ő magához vett engem”. Aki ebben biztos, az kimondhatja ezt is. „Isten megváltja lelkemet a pokol hatalmából”. Ez arra utal, hogy Jób hitért vívott harcának a gyümölcse már legalább Izrael jámborai egy csapatának közös javává lett. De további kijelentéseket itt sem olvashatunk arra vonatkozólag, hogy miként képzelhető el ez a megváltás, pedig e szavakban még erősebben tükröződik a haláltól való megváltás személyes vágya. A zsoltáros számára nem kérdés, ami Jób számára az, hogy ő maga elfogadásra talál-e, mint ahogy a halálra vetett istentelenek sorsa sem foglalkoztatja. Ő világosan elkülönülő frontokat lát. Minden egyszerű és világos. Jellegzetes példajaként annak,

hogy egy valamikor nehezen kiharcolt hitbéli bizonyosság néhány nemzedékkel később hogyan tekinthető magától értetődőnek, hogyan banalizálható. A 15. vers második feléből nem lehet semmi biztosat megállapítani, mivel Luther fordítása csak sejtéseken alapul. Az eredeti szöveg a számunkra fennmaradt kéziratokban sajnos annyira megromlott, hogy már nincsen mód az egyértelmű fordításra.

Ezzel szemben a 73. zsoltár még egyszer foglalkozik Jób kérdésével, ha felületebben és rövidebben is. A vége felé olvasható (25–26 versek) kijelentések visszafogottabbak, de egyidejűleg bizakodóbbak is. Azt mindenestre elárulják, hogy Izrael hite erős hit volt, anélkül, hogy választ adott volna a jámbor kíváncsiság által nálunk oly gyakorta fölvetett kérdésre, hogy mi jöhet a halál után, elég erős ahhoz, hogy még a halálban is „szívem kősziklája és örökségem” névvel illesse az istent, akinek a közelsége fontosabb, mint az „égre és földre” vonatkozó összes kérdés megválaszolása. Kinek ne kellene tisztelettudóan megemlennie a kalapját annak az eleven hitnek önmegtartóztató szerénysége előtt, ami a megholtak sorsára vonatkozó mítoszok és legendák burjánzása közepette is megőrizte a hitelét?

Eisenbarth Krisztina fordítása

TARBAY EDE

Ikarusz

Azok a szárnyak...

Viasz, madártoll.

Szabadítói az apának.

Makacs fiú. Az égbe gázol.

Hiába volt a szó. A nap, ha támad,
bukás.

A tenger nyílik, összezárul.

Kit megaláz a vénember-ukáz,
belőlem, és mégis rám hull.

Egy név marad, s a tenger száraz öble,
a rácsa alatt parázs,
s tanulság mindörökre:
a szárnytalannal szálló zuhanás.